

ENRIKA BLIKERTAITĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

XV–XVII amžiaus kirilinės knygos ir jų įrišai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjami XV–XVII a. spausdintų kirilinių knygų, saugomų Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau LMAVB) Retų spaudinių skyriuje, įrišai. Jie analizuojami pagal knygų tematiką, išskiriant knygas, skirtas skaityti liturginių apeigų metu bei pavieniui. Trumpai apžvelgiama, kaip tiriamieji leidiniai pateko į LMAVB.

Esminiai žodžiai: XV–XVII a. knygų įrišai; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka; rosika; kirilika.

Keywords: XV–XVII centuries bookbinding; the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences; Rossica; old Cirillic.

Įvadas. Kirilinių knygų radimasis siejamas su broliais Kirilu ir Metodijumi. Jie 864 metais Moravijoje pradėjo versti kanoninę dvasinę literatūrą į slavų kalbą. Būtent šių vertimų kalba ir laikoma klasikine senąja slavų kalba. Kirilinio šrifto knygos pradėtos spausdinti XV amžiuje, praėjus maždaug 40–50 metų po didžiojo Johano Gutenbergo išradimo. Pirmosios kirilinės knygos spausdintos Krokuvoje (Lenkija) ir Cetinėje (Juodkalnija) [4, 22–27]. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (toliau LMAVB) saugomi du šio šrifto inkunabulai, spausdinti Krokuvoje. Kirilinės knygos vėl tapo ypač aktualios pastaruoju metu – mat 2017-aisiais paminėtos 500-osios metinės, kai Pranciškus Skorina Prahėje atskiromis knygomis pradėjo spausdinti į bažnytinę slavų kalbą išverstą Šventąjį Raštą – „Rusėniškąją Bibliją“. Šiai jubiliejinei datai paminėti buvo rengiamos parodos, konferencijos, publikuojami veikalai¹.

Šiame straipsnyje siekta išnagrinėti ir aptarti LMAVB saugomų spausdintų kirilinių knygų įrišus, t. y. šio darbo tikslas – išsiaiškinti kirilinių knygų įrišų, saugomų LMAVB, būdingus bruožus. Tyrimo objektas – XV–XVII amžiaus LMAVB saugomų kirilinių knygų įrišai. Problemai spręsti pasirinktas lyginamasis tyrimo metodas. Jo esmė – nustatyti objektų, reiškinių ir t. t. panašumus ir skirtumus [6]. Šiuo atveju bus lyginami esminiai įrišo požymiai. Empiriniai dėsningumai nustatyti *de visu* būdu, o gauti duomenys palyginti su publikuotais ankstesnių tyrimų duomenimis.

¹ Pavyzdžiui, LMAVB išleido gausiai iliustruotą mokslo populiarinamąjį leidinį – straipsnių rinkinį *Pranciškaus Skorinos Rusėniškajai Biblijai – 500*. Sudarė Sigitas Narbutas. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2017. – 138 p. (*red. pastaba*).

LMAVB kiriliniai leidiniai buvo tyrinėti ir anksčiau, tik kitais aspektais. 1965 m. Vilniaus universitete buvo apgintas Jadvygos Basijokaitės diplominis darbas, kuriame suregistruoti visi iki 1800 m. išleisti kiriliniai leidiniai, saugomi LMAVB [1]². J. Basijokaitės darbe bibliografiškai aprašyti 148 leidiniai. 1983 m. kirilinius leidinius nagrinėjo LMAVB darbuotoja Elena Kozlovska [13]. Ji straipsnyje apžvelgė šių knygų fondo turinį. Tačiau nė viename iš šių darbų nebuvo aptarti knygų įrišai. Tai daro šią publikaciją naują ir aktualią.

Vilniaus universiteto biblioteka (toliau VUB) savo kolekcijoje turi 264 kirilinius leidinius, išspausdintus iki 1839 metų. Šią kolekciją išsamiai nagrinėjo bibliotekos darbuotoja Ina Kažuro, parengusi kirilinių leidinių katalogą [10]. Jame nagrinėjamas leidinių atsiradimas bibliotekoje, taip pat kruopščiai suregistruotos ir bibliografiškai aprašytos VUB saugomos knygos, išspausdintos kiriliniu šriftu. Minėtu katalogu remtasi ir šiame darbe, atliekant lyginamąją analizę: VUB kirilinių knygų kolekcija lyginama su LMAVB turimais šio šrifto leidiniais.

Kirilinių knygų komplektavimas LMAVB Retų spaudinių skyriuje. Publikacijų šia tema stokojama. Informacija gauta atlikus bibliografinį tyrimą ir aprašius knygas, kartu pažymint jų proveniencijas. Taip pat taikytas dokumentų tyrimo metodas: nagrinėjant LMAVB Retų spaudinių skyriaus knygas, aiškintasi, iš kur daugiausiai jos buvo gautos ir kaip bibliotekoje susidarė kirilinių leidinių kolekcija. Toliau tirta, kaip kiriliniai leidiniai komplektuojami LMAVB, koku pagrindu suformuotas Rosikos (*rossica*) fondas, kuriame saugoma daugiausia kirilinio šrifto knygų.

LMAVB Retų spaudinių skyriuje komplektuojami, tvarkomi ir saugomi visi spaudiniai, išleisti iki 1800 m., bibliografinės ir poligrafinės retenybės, visi spaudiniai lietuvių kalba, išleisti iki 1918 m. (užsienyje iki 1945 m.), reikšmingos lituanikos knygos, išleistos 1800–1944 m., meno reprodukcijų albumai, raiziniai, atvirukai, fotografijos, smulkioji spauda. Skyriuje saugomi spaudiniai suskirstyti į fondus: Lietuviškų knygų (LK), Lituanikos (L), Vakarų Europos (V), Albumų (A), Kartografijos (K), Raižinių (G), Fotografijų (Fg), Smulkiosios spaudos (Sm sp), Mikrofilmų (Mf), memorialinius Konstantino Jablonskio, Marijos Gimbutienės ir didžiąja dalimi iš kirilinių knygų sudarytą Rosikos fondą (R) [8, 112].

LMAVB iš viso yra saugoma 240 (310 egz.) kirilinio šrifto leidinių, spausdintų įvairiose Krokuvos, Maskvos, Kijevo, Ostrogo, Počajevo, Vilniaus ir kitose spaustuose. Tai daugiausia bažnytinės knygos, gramatikos, žodynai, mokslo bei religiniai poleminiai leidiniai. Daugiausia kirilinių leidinių, saugomų LMAVB, yra spausdinta Maskvoje, nemažai Kijeve, Supraslėje ir kt. Mažesnę dalį – leistų Vilniuje ir Vievėje [13, 201].

Didžioji dalis kirilinių knygų į LMAVB pateko iš Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos (*Литовская духовная семинария*). Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos biblioteka buvo įsteigta 1829 m. Įsteigimo metais ji gavo nemažai kirilinių leidinių iš Sankt Peterburgo ir Rusijos mokslų akademijos, kitų Rusijos bibliotekų, kurios perdavė čia savo antruosius egzempliorius. Tokiu būdu Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos biblioteka tapo didžiausia Vilniuje kirilinių knygų saugykla. Iki jos Vilniuje nebuvo didesnio kirilinių knygų rinkinio. Didžiąją dalį šios seminarijos bibliotekos leidinių sudarė knygos iš buvusio unitų centro – Žyroviečių vienuolyno (Vakarų Baltarusija). Čia buvo pagrindinis LDK teritorijoje slaviškų knygų centras. Prie Žyroviečių vienuolyno jau nuo XVI a. veikė mokykla, vėliau vienuolyną perėmus Bazilijonų ordinui, ji tapo aukštąja mokykla. Įsikūrus aukštajai mokyklai augo ir knygų poreikis, tokiu būdu ir buvo suformuota nemaža knygų sankaupa. 1828 metais Žyroviečių mokykla buvo likviduota ir kartu su turtinga biblioteka perkelta į Vilnių, į Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos biblioteką.

2 Diplominio darbo vadovas – anuometinis LMAVB Rankraščių skyriaus vedėjas vyresnysis dėstytojas Vladas Abramavičius.

Pirmojo pasaulinio karo metais seminarija iširo. Jos fondo likučiai pateko į Vilniuje įsikūrusią Vrublevskių biblioteką, sovietmečiu tapusią Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrine biblioteka [7, 178], nuo 2009 m. – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

Dažniausiai institucijos savo leidinius ženklindavo įprastai – antspaudu arba lipde. Išskirtinai paženklinėti leidiniai gauti iš Žyrovicų vienuolyno. Knygos pradžioje, apatinėje paraštėje per kelis puslapius, yra įrašai ranka: „Сия книга ест з библиотеки монастыра Жировицкого чину стаго Василиа Великаго“.

Nemaža dalis kirilinių knygų gauta iš Baltarusijos Ivano Luckevičiaus muziejaus. Ivanas Luckevičius (1882–1919) – istorikas, archeologas, Baltarusijos nacionalinio judėjimo šalininkas. 1921 metais Vilniuje įkūrė savo vardo muziejų. Muziejų sudarė 5 ekspozicijų salės, archyvas ir biblioteka. Muziejuje buvo saugomi: 1) rankraščių ir senųjų spaudinių kolekcija (ją sudarė paties I. Luckevičiaus biblioteka, etnografo ir folkloristo E. Romanovo biblioteka; svarbu paminėti, kad šioje kolekcijoje buvo Biblijos dalis, spausdinta P. Skorinos spaustuvėje Prahoje (XVI a.) bei 1588 m. LDK statutas, spausdintas Mamoničių spaustuvėje³; 2) archeologinės iškasenos; 3) sfragistikos kolekcija; 4) ikonų kolekcija; 4) etnografijos kolekcija; 6) senųjų ginklų kolekcija; 7) senųjų kryžių kolekcija. 1938 metais, Vilnių valdant lenkams, muziejui buvo nutrauktas finansavimas. Nuo šių metų muziejaus darbuotojai dirbo be atlyginimų. 1939 metais Vilnių užėmus Sovietų Sąjungai, visa muziejaus vadovybė buvo areštuota. Vokiečių okupacijos metais muziejaus fondai buvo išsaugoti. Grįžus sovietų valdžiai vėl prasidėjo areštai, o 1945 metais muziejus uždarytas. Dalis muziejaus (viskas, kas buvo susiję su LDK) liko Lietuvoje, kita dalis eksponatų išvežta į Baltarusiją [14; 9].

Dalis kirilinių knygų į LMAVB pateko iš Vilniuje buvusios lenkų Mokslo bičiulių draugijos. Vilniaus mokslo bičiulių draugija veikė 1907–1939 m. Ši draugija daug dėmesio skyrė knygų kaupimui. Pradžią šios draugijos bibliotekai davė nedidelis, bet vertingas rinkinys (242 knygos). Bibliotekos fondai smarkiai augo, ir prieš Pirmąjį pasaulinį karą juose jau buvo apie 45 tūkst. leidinių. Pirmojo pasaulinio karo metais bibliotekos fondai beveik nenukentėjo: jie buvo pildomi mirusių draugijos narių rinkiniais, dovanojamos kitos privačios kolekcijos. Vilniaus mokslo bičiulių draugija likviduota Antrojo pasaulinio karo metais. Joje saugomos knygos perduotos į LMAVB, o archyvinė medžiaga – į Lietuvos valstybės istorinį archyvą [5, 217].

Pavienių knygų gauta iš I. F. Švanskio antikvariato, dvasininko M. Tokarevskio, E. Grudinskio, Počiajevo vienuolyno⁴ ir kt. Vrublevskių biblioteka turėjo daug rėmėjų, padovanojusių jai daug vertingų rinkinių.

Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, Vrublevskių biblioteka buvo perduota Lituanistikos institutui. Tuo metu instituto biblioteka buvo papildyta lituanikos, rosikos ir polonikos leidiniais iš Vaitkuškių dvaro Kosakovskių, Vokės dvaro Tiškevičių, Glitiškių dvaro Jelenskių ir kitų asmeninių bibliotekų: knygomis, albumais, fotografijomis, atvirukais. 1941 metais Lituanistikos instituto biblioteka tapo Mokslų akademijos biblioteka [2, 4].

Taigi galima teigti, kad į LMAVB Retų spaudinių skyrių kiriliniai leidiniai suplūdo iš labai įvairių šaltinių, bet kaip tris pagrindinius iš jų būtų galima išskirti: Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos biblioteką (į ją leidiniai pateko iš Žyrovicų vienuolyno); kita nemaža dalis knygų atkeliavo iš likviduoto Ivano Luckevičiaus muziejaus; trečiasis šaltinis yra Mokslo bičiulių draugijos biblioteka.

Galima daryti prielaidą, kad LMAVB Retų spaudinių skyriuje esantis Rosikos fondas buvo suformuotas tuomet, kai biblioteka jau buvo perduota Lietuvos mokslų akademijai. Tokios nuo-

3 Šie abu leidiniai dabar saugomi LMAVB (*red. pastaba*).

4 Stačiatikių vienuolynas Ukrainoje.

monės laikomasi pastebėjus, kad kirilinės knygos, kurios bibliotekoje yra nuo T. Vrublevskio laikų, žymimos taip pat, kaip ir kitos senosios knygos, – jų šifrai prasideda raidėmis Ca. Šis žymėjimas reiškia cimelijos – retos, vertingos knygos. Dėl šios priežasties tikėtina, kad sovietmečiu pertvarkant Retų spaudinių fondus buvo suformuotas Rosikos fondas, kuris yra išlikęs iki mūsų laikų. Fondas žymimas raide R. Knygos suskirstytos amžiais nuo XVI iki XX.

Rosikos fondas sukomplektuotas teminiu pagrindu. Tokiu būdu sovietmečiu dažnai buvo komplektuojami retų spaudinių fondai. Knygų kitomis kalbomis Rosikos fonde yra dėl tos pačios temos. Nors jos parašytos ne kiriliniu šriftu, bet jose kalbama apie Rusiją, arba jos yra išleistos slaviškuose kraštuose, arba kitaip susijusios su slavų kultūra.

Lyginant LMAVB Retų spaudinių skyriaus kirilinių knygų komplektavimą su Vilniaus universiteto bibliotekos kirilinių leidinių saugojimu (VU biblioteka lyginimui pasirinkta, nes joje yra vienas didžiausių kirilinių knygų rinkinių Lietuvoje), galima pastebėti keletą skirtumų. VU bibliotekoje Retų spaudinių skyriuje saugomi kiriliniai leidiniai iki 1839 metų. Ši data pasirinkta neatsitiktinai: 1839 metais savo veiklą nutraukė paskutinė ATR spaustuvė, spausdinusi kirilikos šriftu (Vilniaus Bazilijonų Švč. Trejybės vienuolyno spaustuvė) [10, 49]. Kirilikos šriftu spausdintos knygos VUB Retų spaudinių skyriuje komplektuojamos atskirame fonde, kuris žymimas Rk. Lyginant VUB retų spaudinių komplektavimą su jų komplektavimu LAMVB, didžiausias skirtumas yra tai, kad VUB kirilika turi atskirą fondą, kuriame saugomi tik šio šrifto leidiniai, o LMAVB, nepriklausomai nuo šrifto, leidimo vietos ar kitų kriterijų, Rosikos fonde saugomi visi leidiniai, susiję su Rusija ir kitais slaviškais kraštais.

Didžioji dalis kirilinių leidinių LMAVB Retų spaudinių skyriuje saugomi Rosikos fonde, bet ne visi. Du inkunabulai, spausdinti kiriliniu šriftu, yra atskirame inkunabulų fonde, kuris žymimas I raide. Vienuolika kirilinių knygų yra saugomos Lituanikos fonde, kuris yra žymimas raide L. Kirilinės knygos Lituanikos fonde saugomos dėl to, kad jos yra leistos Lietuvoje (Vilniuje arba Vievyje), o šiame fonde yra komplektuojami visi leidiniai, susiję su Lietuva.

Pastebėtina, kad LMAVB Retų spaudinių skyriuje kirilinių leidinių komplektavimas yra išskirtinis, nes čia šie leidiniai nėra komplektuojami šrifto principu (kaip jie yra komplektuojami VUB Retų spaudinių skyriuje), bet yra išsklaidyti trijuose fonduose: Rosikos, Lituanikos bei Inkunabulų.

Irių nagrinėjimas pagal kirilinių knygų paskirtį. Egzistuoja ne viena kirilinių knygų klasifikacija⁵. Slavistai bažnytinių tekstų rinkiniu laiko dažniausiai trijų skirtingų autorių tekstų, kurie dažniausiai būna tarpusavyje susiję ideologijos, temos ir kitais atžvilgiais, rinkinį. Tokių rinkinių tema priklausydavo nuo leidėjo / spaustuvininko arba užsakovo sumanymo. Svarbu paminėti, kad mechanškai sukurti konvoliutai nėra priskiriami rinkiniams, nes jie kuriami kitokiu principu, nei bažnytinių tekstų rinkiniai. Bažnytinių tekstų rinkinys gali atsidurti mechaniniame konvoliute kaip sudedamoji dalis. Rinkiniams galima priskirti tokius kūrinius, kaip Biblija, metraštis, kronika, Jono Auksaburnio (Иоанн Златоуст) *Маргарит* ir kt. Svarbu paminėti, kad viduramžiais buvo įprastas reiškinyš iš įvairių rinkinių išpjauti svarbų puslapį (pvz., Kirilo iš Jeruzalės (Кирил Иерусалимский) „Skaitymų“) ir įklijuoti jį kitur, dažniausiai į poleminius leidinius. Tokie atskirų knygos dalių sujungimai į vieną tuomet buvo normalus reiškinyš, kai nebuvo paisoma jokių autorių teisių [3, 33].

Šiame darbe taikoma klasifikacija yra paremta hierarchiniu principu. Aukščiausią vietą šioje hierarchijoje užima leidinių skirstymas pagal funkciją, tai yra pagal jų naudojimo kasdiniame gyvenime, buityje, apeigose būdą. Istoriskai ir tradiciškai susiklostė dvi paskirties rūšys: leidi-

5 Šiame darbe remtasi Tatjanos V. Čertorickajos klasifikacija [3].

niai, naudojami apeigų metu, ir leidiniai, skirti skaityti. Šios dvi leidinių funkcijos atsirado iškart, kai slaviški kraštai tapo krikščioniškais, ir paplito labai plačiai. Nors šių dviejų leidinių grupių paskirtis skirtinga, jų ryšys neabejotinai labai glaudus.

Apeigoms skirti rinkiniai, t. y. leidiniai, naudojami liturginių apeigų metu, toliau skirstomi į naudojamus bendrai ir pavieniui. Kitas hierarchinis kriterijus yra sąsaja su Biblija – ar leidinys susijęs su Biblija tiesiogiai, ar netiesiogiai [3, 34].

Pirmoji visa Biblija Rusijoje pasirodė tik 1499 metais [12], anksčiau išleistos atskiros Biblijos dalys sudarė prielaidas jai atsirasti. Tokiems leidiniams priskirtini: *Евангелие* (Evangelijų knyga), *Псалтирь* (Psalmynas), *Апостол* (Apaštalų laišakai ir darbai), *Часослов* (Horologium), *Минея* (mėnesinė, šventinė, įprasta Minėja), *Триодь* (*Постная*, *Цветная*) (Pasninko, Verbų Triodė), *Октоих* (Oktoechas). Šiuose leidiniuose yra atskirų Biblijos motyvų, kurie yra skaitomi liturginių apeigų metu.

Кnygomis, kurios yra skaitomos per apeigas, bet ne visų kartu, o atskirų besimeldžiančiųjų, priskiriamos: *Требник* (Apeigynas), *Молитвослов* (Maldaknygė), *Каноник* (Kanonas), *Акафист* (Akatistas) ir kt. Yra knygų, kurios priskirtinos abiem grupėms, tai yra, jos gali būti skaitomos per apeigas visų kartu, bet gali būti skaitomos ir pavieniui, pvz.: *Евхологион* (Apeigynas).

Kartais knygos klasifikuojamos vien praktiniais tikslais, pavyzdžiui, pagal tematiką:

- 1) istorinės: įvairios kronikos, metraščiai ir kt.;
- 2) kelionių literatūra: *Страник* ir kt.;
- 3) juridiniai dokumentai: *Стоглав*, *Статут* ir kt.;
- 4) mokomieji leidiniai: *Азбуковник*, *Алфавит*, *Лечебник*, *Травник* ir kt.;
- 5) tikslųjų mokslų leidiniai: *Шестоднев*, *Физиолог* ir kt.;
- 6) didaktiniai leidiniai: *Домострой* ir kt. [3, 37].

Išanalizavus, kurios knygos buvo naudojamos liturginių apeigų metu, o kurios skaitomos kas dieną, išsiaiškinta jų tematika:

- *Минея* (Minėja) – mišių apeigų rinkinys visiems metams, paremtas mėnesiniu principu;
- *Триоди* (Triodės) (Ukrainoje šios knygos vadinamos *Триодион*) – taip pat mišių apeigų rinkinys, bet paremtas ne mėnesiniu principu, o pagal ciklus: pasninko metu skaitoma *Триодь постная* (Pasninko Triodė), kurioje surašytos pasninko metu giedamos giesmės, ir *Триодь цветная* (Verbų Triodė) – tai Velykų ir po jų einančių savaitinių giesmės.
- *Служебник* (Apeigynas) – tekstų rinkinys, skaitomas šventiko mišių metu;
- *Требник* (Apeigynas) – apeiginis tekstų rinkinys, skaitomas apeigoms vykstant ne cerkvėje;
- *Часословы* (Horologium) – psalmių ir maldų rinkinys, skaitomas tam tikromis paros valandomis;
- Biblinės knygos (ne pati Biblija) – įvairios istorijos iš senųjų apeigų, mitai, filosofinė lyrika;
- *Евангелие* (Evangelijų knyga), *Апостол* (Apaštalų knyga), *Псалтирь* (Psalmynas) – tai atskiros Biblijos dalys, skaitomos apeigų metu arba kaip mokomoji priemonė.
- Mokomoji literatūra – tai šventųjų pamokymai žmonėms; dažniausiai ją kūrė pamoklininkai šventieji: Jonas Auksaburnis (Иоанн Златоуст), Efreimas Siras (Ефрем Сирин), Jonas Klimakas (Иоанн Синайский) [11, 12].

Išanalizavus, kokie egzistuoja kirilinių knygų tipai, jos buvo suklasifikuotos į dvi didesnes grupes – knygos, skaitomos liturginių apeigų metu ir knygos, skaitomos kitose vietose (skaitiniai). Atlikus tyrimą išsiaiškinta, kad LMAVB kirilinių knygų kolekcijoje yra 45 liturginės knygos, skaitomos apeigų metu, ir 37 skaitinių knygos.

Pirmoje diagramoje (1 pav.) parodyta (vienetais), kokie įspaudai dažniausiai naudoti liturginėse, o kokie – skaitinių knygose. Atlikus tyrimą išsiaiškinta, kad 21 liturginė knyga turėjo puošnius įspaudus. Panašiai tiek pat – 19 vienetų – skaitinių knygų buvo puoštos ištaigingais įspaudais. Pasitaikė liturginių knygų, puoštų kukliais įspaudais, – 8 leidiniai, 5 skaitinių knygų taip pat buvo puoštos kukliais įspaudais. Tik 1 liturginė knyga buvo be įspaudų, 3 skaitinių knygų taip pat buvo be įspaudų. Tad galima daryti prielaidą, kad aktualiau buvo puošti liturgines knygas, naudojamas labiau matomose vietose, nei skaitinių knygų. 3 liturginių knygų ir 2 skaitinių leidinių įspaudais buvo papuoštos tik nugarėlės.

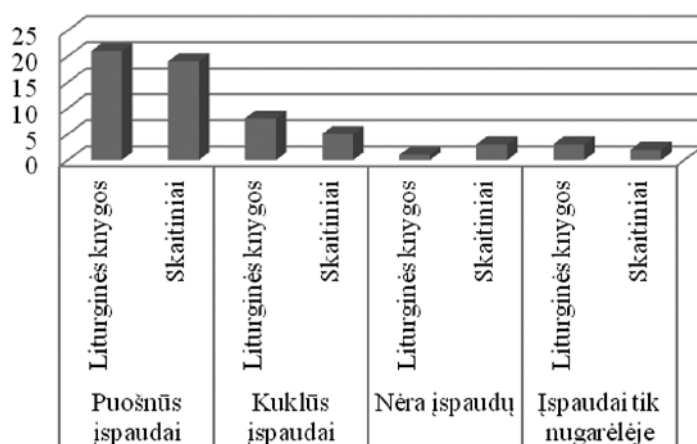
Antrame paveiksle pavaizduota, koks knygų įrišo būdas – vientisas ar sudėtinis – buvo taikomas pagal knygos tipą. Išsiaiškinta, kad vieno ir kito tipo knygoms dažniausiai taikytas vientisas knygų įrišas. Sudėtinis įrišas vienodu dažnumu taikytas abiem knygų tipams.

Trečioje diagramoje (3 pav.) pateikta informacija apie tai, koks kietviršio pagrindas būdingas liturginėms ir skaitinių knygoms. Paaikškėjo, kad dažniausiai abiejų tipų knygoms naudota mediena (34 vienetai liturginių ir 20 vienetų skaitinių knygų turėjo medinius kietviršius). Rečiau kietviršio pagrindui pasirinktas kartonas (3 liturginės ir 7 skaitinių knygos turėjo kartoninius kietviršius), bet svarbu paminėti, kad kartoniniai kietviršiai būdingesni skaitinių knygoms nei liturginėms.

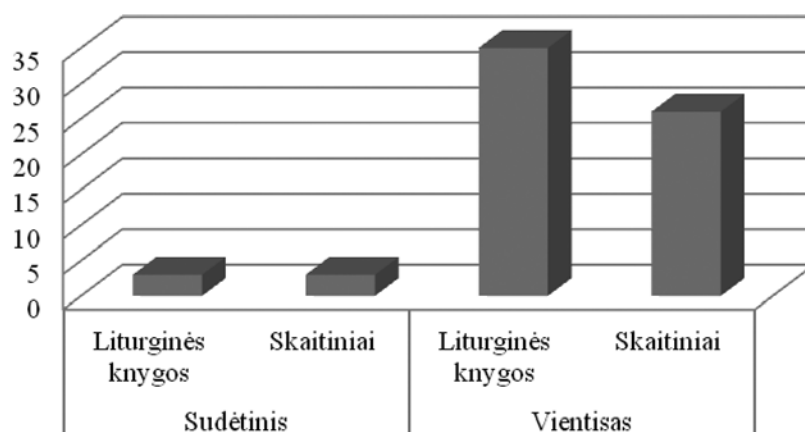
Ketvirtoje diagramoje (4 pav.) parodyta, kokios medžiagos buvo pasirenkamos knygoms rišti pagal jų paskirtį. Dažniausiai XV–XVII a. knygoms rišti buvo naudojama oda. Tai parodo ir šis tyrimas: oda liturginėms ir skaitinių knygoms pasirinkta panašiu dažnumu. Vienodai dažnai skirtingų tipų knygoms rišti naudojamas ir popierius. Pergamentu, kaip knygos įrišo medžiaga, buvo aptraukta tik viena liturginė knyga.

Penktame paveiksle pateikta informacija apie tai, kaip dažnai knygų įrišuose, pagal jų paskirtį, naudotos sagtys. Daugiausiai knygų buvo su sagtimis. Knygų be sagčių rasta mažiau, bet svarbu paminėti, kad sagčių daugiausia nebuvo skaitinių knygose – 11 vienetų. 9 liturginės knygos buvo be sagčių. Galima prielaida, kad sagtys būdingesnės liturginio pobūdžio knygoms.

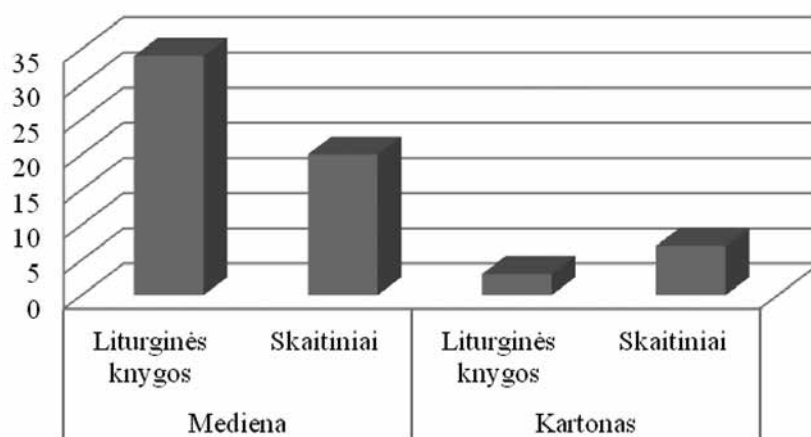
Šeštoje diagramoje (6 pav.) parodyta, kaip dažnai buvo dekoruojami knygų bloko kraštai (pagal jų paskirtį). Atlikus tyrimą paaikškėjo, kad abiejų tipų knygų bloko kraštų marginimas buvo vienodai populiarus: rasta beveik tiek pat liturginių bei skaitinių knygų dekoruotais ir nedekoruotais bloko kraštais. Galima daryti prielaidą, kad bloko kraštų marginimas buvo vienodai aktualus abiejų tipų knygoms.



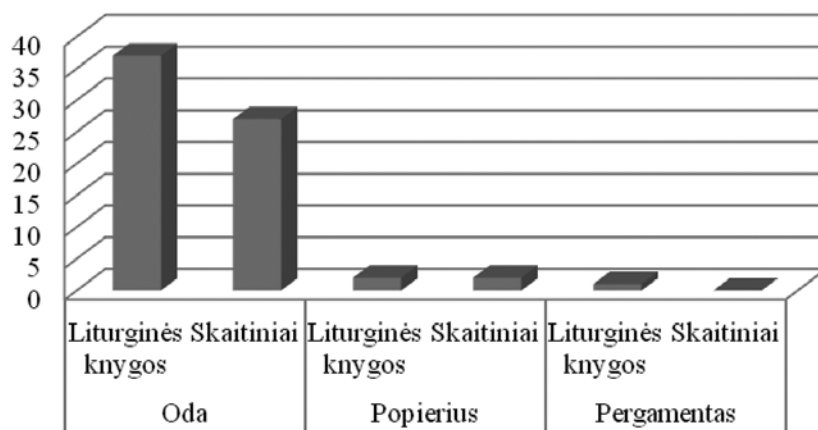
1 pav. Knygų įrišų įspaudai pagal jų paskirtį



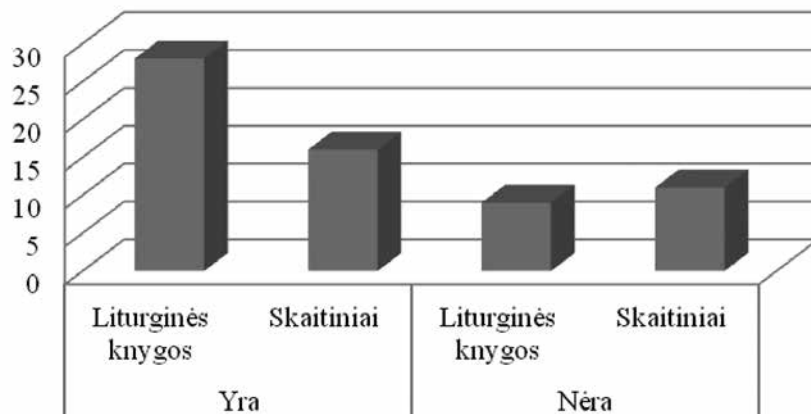
2 pav. Įrišo būdas pagal knygos paskirtį



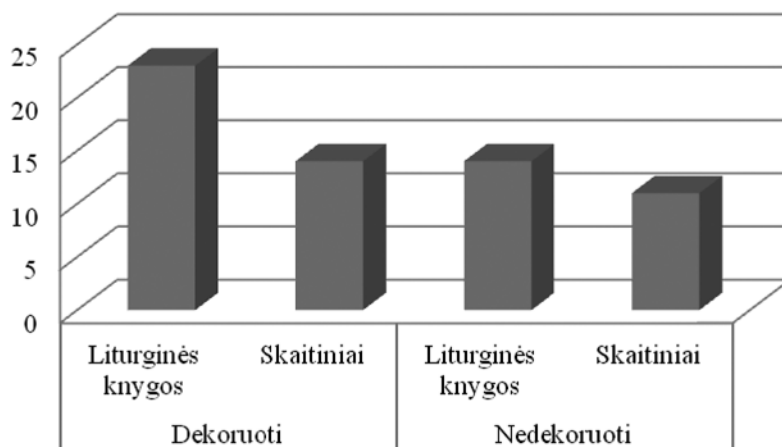
3 pav. Kietviršio pagrindas pagal knygos paskirtį



4 pav. Įrišo medžiaga pagal knygos paskirtį



5 pav. Sagtys pagal knygos paskirtį



6 pav. Bloko kraštai pagal knygos paskirtį

Išvados. Atlikus tyrimą galima teigti, kad pagrindiniai šaltiniai, iš kurių kirilinės knygos pateko į LMAVB fondus, yra Lietuvos dvasinės seminarijos biblioteka (į ją leidiniai atkeliavo iš uždaryto Žyroviečių vienuolyno). Kitas gausus kirilinių knygų rinkinys į LMAVB pateko uždarus Baltarusių Ivano Luckevičiaus muziejų Vilniuje. Trečiasis rinkinys, iš kurio buvo papildyta bibliotekos kolekcija, yra Vilniuje veikusi Lenkų mokslo bičiulių draugija. Nors pavienės knygos buvo gautos ir iš privačių asmenų, galima teigti, kad pagrindiniai rinkiniai, iš kurių buvo suformuota kolekcija, yra būtent šie. Taip pat prieita prie išvados, kad biblioteka turi specifinį šių leidinių komplektavimo būdą, kuris skiriasi nuo VUB. Pagrindinį skirtumą galima nusakyti taip: LMAVB šie leidiniai komplektuojami pagal tematiką, kuri yra susijusi su slaviškais kraštais, ir dėl to yra saugomi Rosikos fonde. VUB šie leidiniai komplektuojami pagal šriftą, tai yra kirilinio šrifto knygos sudaro atskirą fondą.

Suskirsčius XV–XVII a. kirilines knygas pagal jų paskirtį – į liturgines bei skaitinius – išsiaiškinta, kas būdinga šiems leidinių tipams. Liturginiams leidiniams būdinga: puošnūs įspaudai abiejuose viršeliuose, vientisas įrišo būdas, kietviršio pagrindui daugiausia naudota mediena,

įrišo medžiaga – oda. Dauguma leidinių susegti sagtimis, dekoruojami bloko kraštai. Skaitinių knygoms būdinga: puošnūs įspaudai abiejuose viršeliuose, vientisas įrišo būdas, kietviršio pagrindu pasirinkta mediena, knygos aptrauktos oda; šio tipo knygos maždaug vienodai dažnai yra su sagtimis arba be jų; beveik vienodas knygų skaičius buvo su dekoruotais ir nedekoruotais bloko kraštais.

Išsiaiškinus šiuos būdingus liturginių knygų ir skaitinių bruožus, daroma išvada, kad abiejų tipų knygos beveik nesiskyrė. Galima pastebėti, kad skaitiniams naudotos knygos yra šiek tiek kuklesnės už liturgines knygas, bet bendrieji knygų įrišų bruožai yra tie patys, jie nepriklauso nuo knygos paskirties. Tad galima teigti, kad LMAVB saugomų kirilinių knygų įrišų būdingieji bruožai atitinka bendras tokių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje funkcionavusių leidinių įrišimo būdo tendencijas.

ARCHYVINIAI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Basijokaitė, Jadvyga. *Sena rusiška knyga Lietuvos TSR mokslų akademijos centrinėje bibliotekoje*: [diplominis darbas]. Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapsuko vardo universitetas istorijos ir filologijos fakultetas, 1965. 93 p. Saugomas LMAVB Retų spaudinių skyriuje. Saugojimo šifras: 527.
2. Čepienė, Konstancija. Senų, retų spaudinių ir kartografinių leidinių skyrius: [apžvalga]. 1982. 25 p. Mašinarštis saugomas LMAVB Retų spaudinių skyriaus dokumentų archyve.
3. Čertorickaja, Tatjana V. *Vörläufiger Katalog Kirchenslavischer Homilien des beweglichen Jahreszyklus*: aus Handschriften des 11.–16. Jahrhunderts vorwiegend ostslavischer Provenienz. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1994. X, 795 p. ISBN 978-3531051093.
4. Dundaitė, Ana. *Senoji slavų kalba*: mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009. 302 p. ISBN 978-9955-33-511-5.
5. Ilgiewicz, Henryka. Vilniaus mokslo bičiulių draugijos (1907–1939) biblioteka: komplektavimas ir fondų raida. *Knygotyra*, 2011, t. 56, p. 217–234.
6. Juraitė, Kristina. *Lyginamieji tyrimo metodai*: nuo intensyvaus ir ekstensyvaus prie visapusiško tyrimo [interaktyvus] [žiūrėta 2016 m. gegužės 19 d.]. Interneto prieiga: <http://fcis.vdu.lt/~z.lydeka@adm.vdu.lt/KJuraite_paskaita%20ISM%202.pdf>.
7. Kisarauskas, Vincas. *Lietuvos knygos ženklai, 1518–1918*. Vilnius: Mokslas, 1984. 219 p.
8. Narbutienė, Daiva. Retų spaudinių komplektavimas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje: problemos, tradicijos, perspektyvos. *Knygotyra*, 2011, t. 56, p. 112–123.
9. Narbutienė, Daiva. Ivanui Luckevičiui – 130. In: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka* [interaktyvus]. Paskutinį kartą atnaujinta 2015-01-07 [žiūrėta 2016 m. gegužės 19 d.]. Interneto prieiga: <<http://www.mab.lt/lt/archyvas/21/luckevicius>>.
10. *Vilniaus universiteto bibliotekos kirilikos leidinių kolekcija, 1525–1839*: katalogas. Sudarė Ina Kažuro. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013. 471 p. ISBN 978-609-459-261-4.
11. Баренбаум, Иосиф Евсеевич; Давыдова, Татьяна Ефимовна. *История книги*: учебник для библиотечных факультетов институтов культуры. Москва: Книга, 1971. 463 p.
12. *Генадевская библия*. Православная энциклопедия [interaktyvus] [žiūrėta 2016 balandžio 17 d.]. Interneto prieiga: <http://www.pravenc.ru/text/162049.html>.
13. Козловская, Елена. Обзор старопечатных изданий кирилловского шрифта в Центральной библиотеке Академии Наук Литовской ССР. In: *Из истории академических библиотек*: сборник научных трудов. Москва, 1983, p. 200–215.
14. Смаленчук, Александр. Белорусский музей им. И. Луцкевича (1921–1945). Маšinarštis saugomas LMAVB Retų spaudinių skyriaus dokumentų archyve.

ENRIKA BLIKERTAITĖ

A study of bindings from 15–17th-century Cyrillic books in the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences as related to the subject of the books

Summary

This historiographic study deals with bindings from 15–17th-century Cyrillic printed books of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences (WLLAS). What is typical for a binding of a 15–17th-century Cyrillic book? To answer this question, we selected a comparative method. The methodological essence of a comparative study is the method underlying statements about similarities and differences of objects or events. In this case, essential features of the bindings from the old Cyrillic books were the object of comparison. The bindings were analysed in regard to the subject of the books, placing emphasis on liturgical books and devotional books intended for individual reading. The aim of the study was to establish what features were characteristic for the bindings of old Cyrillic books kept in WLLAS. For this purpose, we studied the origins of the WLLAS Rossica collection and carried out a geographical analysis of bindings of 15–17th-century Cyrillic books. We have discovered that the binding of an old Cyrillic book has a long tradition extending back over ages. The binding of a typical 15–17th-century old Cyrillic book usually has the following features: leather cover richly decorated with ornate embossing, full binding, wooden boards. Such books also often have clasps and decorated block edges.

Įteikta 2016 m. rugsėjį